

ECODIALECTOLOGIA. El camp semàntic dels animals invertebrats i vertebrats a les localitats de Darmós, la Serra d'Almos i Tivissa

OLGA CUBELLS BARTOLOMÉ

Secció de Lingüística del CERE. Filòloga. La Palma d'Ebre

INTRODUCCIÓ

En uns altres papers (Castellà i altres 2000: 229) ja advertíem que “els parlants de zones rurals no dominen tants registres lingüístics com els parlants de les ciutats, atès que les situacions comunicatives també són més limitades (la vida en un poble té, bàsicament, un únic registre, el col·loquial, i per això l'estratificació és més desconeguda). Això no vol dir, però, que el seu cabal lèxic sigui més pobre; al contrari, disposen en canvi d'uns camps semàntics molt més amplis que els parlants de zones urbanes”.

En aquest estudi, una de les afirmacions que es vol corroborar és justament aquesta: que la profusió lèxica de zones rurals és molt gran i que la riquesa d'aquest nivell lingüístic és un bé comú que caldria retindre i recopilar.

El treball que ara teniu a les mans, però, s'insereix dins d'un projecte d'investigació més ambiciós que representarà, en un futur, la meua tesi doctoral. Amb aquesta nova incursió en territori riberenc, ara en el sector més sud-oriental de la comarca, segueixo aprofundint en l'estudi geolingüístic sobre els parlars de la Ribera d'Ebre.

Els parlars de Darmós, la Serra d'Almos i Tivissa mai no han estat estudiats d'una manera autònoma, tot i que el conjunt de parlars riberencs sí que han estat analitzats en algunes investigacions,¹ i tampoc mai no s'han tingut en compte com a referència en altres investigacions que sí que han emprat alguna localitat riberenca per als seus estudis. Només Dolors Cabré (1984) va agafar Tivissa com a nucli d'un dels seus estudis.

També tots aquests treballs lingüístics que s'han assenyalat remarquen, de manera unànime, l'adscripció de la Ribera d'Ebre en el subdialecte deno-

minat globalment com a *tortosí*, el qual es considera com una àrea de transició entre el català nord-occidental i el sud-occidental o valencià, i que es constitueix per una sèrie de parlars que presenten una gran variació lingüística. Tot i això, Pere Navarro (2000b: 48), alhora que insereix la comarca dins del català nord-occidental, remarca que dos de les localitats que són objecte d'aquest estudi (Darmós i la Serra d'Almos) i Ginestar presenten algun tret (qualitativament important) coincident amb el català oriental (encara que no coincideixen en el tret).

Per tant, es partirà d'aquesta convicció teòrica més general i igualment es considerarà que els parlars de Darmós, la Serra d'Almos i Tivissa s'engloben, *a priori*, dins del dialecte nord-occidental.²

MATERIAL I MÈTODES

L'objectiu d'aquest estudi, realitzar una recopil·lació lèxica del camp semàntic dels animals invertebrats i vertebrats, demana la participació inevitable i inestimable d'informants que forneixin de material els investigadors —en aquest cas la investigadora.

Tenint en compte, de més a més, que aquest estudi s'engloba dins de la disciplina lingüística coneguda com a *dialectologia*, no és estrany que se segueixin les pautes tradicionals d'aquest tipus de treballs i, per aquest mateix motiu, tots els enquestats són oriünds de la localitat i amb els pares i el cònjuge (quan era el cas) també de la localitat. El nombre d'informants enquestats per municipi ha estat de tres en el cas de Darmós i quatre en els casos de la Serra d'Almos i de Tivissa i, del total, almenys un d'ells es requeria que fos caçador, perquè si no era difícil reconèixer alguns dels animals que s'enquestaven.³

El treball de camp es va realitzar durant els mesos de gener i febrer de 2001, i el tipus d'enquesta que es va utilitzar va ser un qüestionari lingüístic basat en el de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*. Aquest qüestionari duia el suport d'uns àlbums de fotografies, imprescindibles en aquest cas, que facilitaven el reconeixement del material lingüístic objecte d'estudi. Totes les entrevistes van ser enregistrades mitjançant el magnetòfon digital *Casio DAT* i transcrits fonèticament, quan el terme lèxic en qüestió tenia també interès fonètic. La transcripció fonètica es basa en l'Alfabet Fonètic Internacional (AFI).⁴ El total d'entrades del camp semàntic dels animals invertebrats i vertebrats és de cent vint-i-sis.

Un dels entrebancs més notables va ser la identificació d'alguns animals (especialment els moixons) a través dels dibuixos. En aquest sentit, no podem estar-nos de manifestar les queixes i disconformitats dels enquestats amb el color de les plomes (la majoria de vegades) o la mida de l'au. Quan això s'esdevenia l'enquestadora se sentia ben bé com aquella alumna que ha d'acceptar pacientment i resignada la reprimenda del professor, convençuda —tanmateix— que el represaliador té més coneixements de causa que no pas ella.

Valguin aquestes ratlles per agrair sincerament als informants la seua participació activa i desinteressada i l'aprenentatge personal que li han brindat amb els seus comentaris, sempre savis.

Aquest camp semàntic es divideix en quatre subcamp: els animals invertebrats, els amfibis i rèptils, les aus i els mamífers. En un primer apartat es comentaran aquells termes que tenen el mateix resultat als tres pobles seleccionats, els quals seguiran una ordenació alfabètica. Quan sigui pertinent, es faran comentaris sobre cada entrada, siguin per referir-se a la seua forma fonètica, a la formació del mot, a l'etimologia... No es donarà la definició de cada terme, per no fer feixuc l'article i perquè la limitació d'espai de què es disposa ho impedeix.

En un segon apartat, seran les formes divergents les que seran objecte d'atenció. També en aquest cas s'ordenaran alfabèticament i s'indicarà, entre parèntesis, a quina localitat correspon cada terme.⁵ Igualment, es faran els comentaris pertinents sobre la formació del mot, la procedència i l'abast del terme. Quan sigui pertinent, la transcripció ortogràfica que es donarà del mot serà amb llicències;⁶ quan no s'hi consideri, la informació fonètica vindrà redactada en el cos de l'entrada.

Finalment, es redactaran unes conclusions generals sobre la investigació duta a terme.

RESULTATS

Solucions compartides

D'entre les solucions que comparteixen els tres nuclis de població es poden assenyalar les següents:

ANIMALS INVERTEBRATS I TERMES RELACIONATS

- *abella*: del llatí APĪCULA.
- *alada*: "formiga amb ales"; el terme es recull a l'Empordà, Conca de Tremp, Segrià, Urgell, Camp de Tarragona, Ribera d'Ebre, Vendrell (DCVB 1, 399). Quant a la formació del mot, segurament es tracta d'una substantivació del complement que acompanyava el genèric (*formiga alada* > *alada*).
- *aranya*: del llatí ARANĒA.
- *arna*: segons el DCVB (1, 874) es troba a tot el domini lingüístic. Pel que fa a l'etimologia, explica Alcover que "segons L. Spitzer el terme prové del llatí URNA 'caixa', 'vas', potser amb contaminació de ARCA. Però és un origen difícilment admissible, principalment des del punt de vista semàntic, perquè no hi ha cap testimoni documental que ni URNA ni ARNA signifiquin 'rusc'. És més probable que es tracti d'un mot pre-romà *arna* que devia significar 'escorça d'alzina', com ho significa encara avui el gallec 'arna'".
- *bernat pudent*: és un escarabat petit, verd i molt pudent, que fa molt mal a les bajoqueres i als avellaners. Alcover (DCVB 2, 446) recull aquest

terme per designar l'animaló al Vendrell i Reus únicament. Quant a l'etimologia, postula que prové del germànic *Berinhard*, nom propi d'home. L'aplicació d'aquest nom a la designació d'animals és bastant explicable, segons ell, pel que fa al berrat ermità, que deu ser en recordança d'un anacoreta de nom Bernat, per comparació d'aquest animal amb un ermità que viu dins la seua petita ermita (la closca del mol·lusc, de la qual se serveix com a habitació).

- *bresca*: segons Bruguera (1996: 139) es tracta d'un mot d'origen preromà, però de procedència obscura. Es podria pensar que vingues d'un cèltic continental *BRISKA, ampliació d'una arrel cèltica BREIS-, 'fragmentar'.

—*mel*: del llatí MĒLLE.

—*crestar*: segons el DCVB (3, 730), de l'acció definida com tallar i treure de l'arna les bresques, deixant-hi les necessàries perquè les abelles puguin alimentar-se i fabricar-ne més, se'n diu *crestar* en català nord-occidental i taragoní, bàsicament.⁷ Respecte a l'etimologia, apunta que és la mateixa de *castrear*, per metàtesi afavorida tal vegada per l'analogia de *cresta*.

—*careta*: mot format a partir del diminitiu de 'cara'.

—*fumera* i *manxa*: amb aquesta accepció, d'eina per crestar, no s'han trobat recollides en el DCVB.

—*picar*: segons Bruguera (1996: 708) prové de l'arrel del llatí PĪCUS, amb -C- sense sonoritzar pel pes onomatopèic del mot, o d'una segona arrel amb -CC-.

—*fibló* [fi'b:lo]: l'articulació allargada de la bilabial oclusiva sonora, en el grup consonàntic /bl/ quan es troba en posició intervocàlica, és pròpia del català nord-occidental.

—*obrer*: s'aplica a l'abella que treballa en l'elaboració de la mel i el DCVB dona el terme com a general a tot el domini lingüístic.

- *cadell*: Alcover (DCVB 2, 803) recull el terme a l'Empordà, Gironès, Garrotxa, Vallès, Priorat, Camp de Tarragona, Ribera d'Ebre, Maestrat, Castelló, València, Alguer, Mallorca, Menorca i Eivissa.

- *caparra*: per referir-se a aquest animaló es fa servir el mateix terme lèxic però amb dos formes diferents, segons els parlars: *paparra* i *caparra*. Amb velar oclusiva sorda inicial (i no pas bilabial), Alcover (DCVB 2, 952) el recull a Lleida, el Camp de Tarragona, el Maestrat, València i l'Alguer.

- *caragol*: fonèticament, és important assenyalar que en els parlars estudiats —igual com en la resta de parlars occidentals i en balear— conserva la medial pretònica quan es troba precedida de líquida bategant. L'etimologia del terme és conflictiva; segons Alcover (DCVB 2, 1007) podria postular-se una etimologia COCHLEA, no exempta de dificultats, però també s'han proposat orígens preromans; Coromines (DECast 1, 665) creu més probable, tanmateix, que es tracti d'un mot de formació expressiva fundada en el soroll de la closca del caragol.

- *caragola*: caragol més aviat petit, de closca blanquinosa i bessó negre.
- *curcó*: Alcover (DCVB 3, 526) només la recull en els parlars orientals. Pel que fa a l'etimologia, postula que es tracta d'un derivat de *corc*, o que tal vegada estigui format damunt de *corcoll* per canvi de sufix.

- *eixam*: apareix articulat amb vocal medial inicial en els tres parlars: [aj'ʃam]

- *eruga*: amb obertura de la vocal àtona inicial —[aɾuɣa]. L'ètim llatí és ERŪCA; per tant, els parlars que presenten una /o/ o una /u/ inicial ho fan per assimilació a la vocal tònica. La tendència a l'obertura de la palatal inicial és general en tot el bloc occidental del català.

- *escarbot*: Alcover (DCVB 5, 226) només el recull amb aquesta forma a Esterri i Ribera-roja, però —en canvi— a l'apartat fonètic inclou l'articulació pròpia de l'oriental i també de l'occidental. Quant a l'ètim, indica que es tracta d'una variant d'*escarbat*, amb canvi de sufix. Cal afegir que, seguint la tendència general d'obertura en [a] de la /e/ en posició inicial (sobretot en els segments *es-* i *en-*), el terme s'articula [askar'βɔt].

- *grill*: l'ètim llatí del qual prové és GRILLUS.

- *llangosta*: amb nasal adventícia Alcover (DCVB 6, 873) la recull a la Ribagorça, Tortosa, Castelló, València, l'Alguer, Tremp, Lleida i l'Urgell.

- *llangosto*: Alcover (DCVB 6, 873) recull aquesta forma a Gandesa, la Ribera d'Ebre, Benassal i Lluçena, però no explica res sobre la seua etimologia; sí que ho fa, en canvi, Coromines (DECat 5, 27 llagosta), el qual indica que "la variant amb *llang-* és del català occidental i s'estén fins a València, però del Xúquer o del Cap de la Nau enllà reprèn *llagosta* [...]. Avui s'usa *llagost* en alguns sectors del català oriental i del parlar de les Illes [...] però *llangost* cap a la zona xipella [...], a la part tarragonesa, [...] i en català occidental (valls de Biosca, Flamicell, Farrera de P., Isàvena, Ribagorça i Garrigues)". A la Terra Alta és general la forma tortosina *llangosto* (Navarro 1996, II: mapa 250 de lèxic); al Priorat (Navarro 2000b: 82) les localitats de la meitat nord tenen *llangost* i les del sud *llangosto*. En general, la resta de localitats de la Ribera d'Ebre presenten la forma tortosina (Navarro 2000a: 74).

- *mosca*: prové del llatí MŪSCA.

- *paloma*: és una forma que es documenta a tot el català occidental com a geosinònim de *papallona*. S'aplica a la papallona noctura, que és un color blanc grisós.⁸

- *panerola*: el terme només el recull Alcover (DCVB 8, 179) a València, Alacant, Alcoi i Elx, però es fa servir per designar el mateix animal a tot el Camp de Tarragona (Recasens 1985: 210), al Priorat (Navarro 2000a: 40) i a la meitat sud de la Ribera d'Ebre (Navarro 2000b: 37). Pel que fa a l'etimologia, Alcover la dóna com a desconeguda i postula la hipòtesi següent: "es pot pensar si ve d'un creuament amb *tartuga* (nom d'un animal que també s'amaça sota terra) o amb *aranya* (per la petitesa i semblança dels cucs i els aràcnids)".

- *poll*: prové del llatí PEDŪCŪLU.
- *puça*: l'ètim llatí del qual prové és PULŪCE.

• *rendilla*: Alcover (DCVB 9, 358) només recull aquesta variant formal a Tortosa i defineix l'insecte d'aquesta manera: "mosquit molt petit, però que pica molt fort". La forma etimològica tampoc no apareix mencionada, però Veny (2001: 168) en busca l'etimologia a partir d'un resseguiment documental força exhaustiu, i conclou que en totes les variants formals (*randell*, *rantell*, *rantella*, *rantelleta*, *randella*, *rendilla*, *rampell*, *rampella*, *tarantella*) s'hi veu la presència d'un morfema diminutiu, que estaria en relació amb la dimensió reduïda de la bestioleta, a la qual s'al·ludeix en alguns comentaris o definicions que ell il·lustra. I aquest sufix es troba en la proposta de Coromines (rebutjada pel mateix autor) que Veny considera més versemblant: "un derivat de RICINU, RICINELLU > *RINICELLU > *renezell* > **renzell* > *rendell*, *randell*; d'aquí hauria passat a *rantell*, amb canvi de dental, i a *rampell* per l'homonimització esmentada". L'àrea de *rendilla* és, encara segons Veny, algun punt del Montsià i Baix Ebre, amb un apèndix al Baix Llobregat (Sant Boi) i la Canal de Navarrès. Cal afegir-hi, també, Mequinensa (la forma per designar l'insecte és *ransilla*) i Riba-roja (*rondinya*) i la Palma d'Ebre (*rondilla* i *rendilla*).⁹ Finalment, el DECat (7, 99) la situa també al Priorat.

• *sangonera*: el terme pot presentar dos formes diferents, *sangonera* i *sangonella*. Dins del bloc occidental, la primera sembla que sigui (segons la informació que facilita Alcover DCVB 9, 729) la forma pròpia dels parlars sud-occidentals i tortosins, mentre que la segona és la pròpia dels dialectes nord-occidentals. Les dos formes provenen del llatí SANGUINARIA, però *sangonella* presentaria un canvi de sufix.

• *sumereta*: no recollit per Alcover. Segons la informació aportada pels informants, es tracta d'una classe de *llangost* que té la panxa grossa, potes llargues i el damunt de color virolat. És més petit que una *llangosta* i més gran que un *llangost*.

• *tartanya*: per referir-se al cuc de terra, el terme pot trobar-se articulat com a femení (*tartanya*) o masculí (*tartany*), segons el dialecte. El DCVB (10, 164) situa la primera a Lleida i la segona a Fraga i Tarragona; el DECat (8, 325), per la seua banda, situa la primera a les Garrigues, el Baix Cinca i el Maestrat, i la segona al Priorat, Ebre i Baix Segre. Els parlars valencians i tortosins presenten la forma *papaterra*.

• *xinxà*: el terme prové del llatí CĪMICE, amb palatalització de la *c* llatina.

AMFIBIS I RÈPTILS

• *escurçó*: l'articulació fonètica és la pròpia de tot el bloc occidental (articulació com a [a] de la /e/ inicial) i, etimològicament, presenta l'addició de l'element inicial *es-*, el qual no s'explica clarament, encara que Meyer-Lübke (REW 2420) l'atribueix a la influència d'*escorça*.

• *cullereta*: nom que designa la larva de la granota al Vallespir, Tremp, Balaguer, Tamarit de Llitera, Cervera, Santa Coloma de Queralt, Camp de Tarragona, Vinaròs, el Maestrat i Castelló (segons el DCVB 3, 849). Reñé (2000b, 2000c, 1996b, 1999b, 1998a, 1997b, 2000e) ubica aquesta designació a la majoria de poblacions del Pallars Jussà i del Pallars Sobirà, a tota la comarca de l'Urgell excepte la part nord, al Pla d'Urgell, a la Conca de Barberà, a la majoria de poblacions del Priorat i de la Terra Alta i a la Llitera.

• *fardatxo*: es designa amb aquest terme el *llangardaix* al Priorat, la Ribera d'Ebre, el Maestrat, Castelló, València, Alacant, Biar, Crevillent, el Pinós i Elx (DCVB 5, 741). Etimològicament, és possible que provingui de l'aragonès *fardacho* (segons Alcover); segons Schuchardt (ZRPh, XLI, 700), tal com indica Alcover, és possible que vingui del grec o de l'àrab, amb canvi de sufix. Coromines (BDC XXIV, 19-21) ho accepta i explica, a més, que la substitució del sufix per la significació diminutiva del sufix català *-ó*, estant en contradicció amb les dimensions relativament grosses del *llangardaix*, hauria provocat l'adopció del sufix augmentatiu *-atxo*. Afegeix Coromines que "jo he sentit *fardatxo* en alguns pobles de la Terra Alta i de la Ribera d'Ebre (el Pinell de Brai, Ascó, la Fatarella, Gandesà) i a quasi tot el Priorat: els llocs de Bovera, la Granadella, la Pobla de la Granadella, Margalef, la Morera de Montsant i Siurana són els primers anant cap al nord on *fardatxo* ja no s'usa i s'empra *lla(n)gardaix*".

• *rana*: castellanisme compartit amb tota la resta de parlars occidentals per fer referència a la granota.

• *sapo*: castellanisme compartit pels tres parlars per designar el calàpet. En lleidatà el terme presenta una dental final epentètica i la velar s'articula tancada ([*'saput*]).

• *serp*: prové del llatí *SĒRPE*.

Aus

• *barba-roig*: Alcover (DCVB 2, 288) recull el terme al Camp de Tarragona, Tortosa i Alacant. Es tracta d'un mot compost per substantiu i adjectiu, i la formació del terme té a veure amb l'aspecte físic (el color del plomatge al pit) de l'animal.

• *becada*: etimològicament, és un derivat de '*bec*'.

• *buitre*: segons Alcover es tracta d'un castellanisme.

• *corb*: arreu del domini lingüístic s'articula amb la vocal velar semioberta.

• *capçot*: es tracta d'un mot derivat augmentatiu del radical *capç-*, que expressa la idea de *cap* (DCVB 2, 986).

• *carronya*: terme usat per fer referència a la carn en corrupció.

• *cigüenya*: etimològicament, prové del llatí *CICŌNĬA*. La forma predominant, en la majoria de parlars, és la que s'ha recollit en els tres pobles, la qual s'ha pres del castellà.

- *colom*: prové de l'ètim llatí COLŪMBUS.
- *esparver*: en els tres parlars estudiats s'articula amb [a] inicial: [aspar've] / [aspar'βe]. Aquesta articulació fonètica de la palatal dels segments inicials *es-* i *en-* la comparteixen tots els parlars del bloc occidental del català. En altres poblacions riberenques, el terme presenta una medial després de la líquida vibrant, però sembla —pel que explica Alcover (DCVB 5, 389)— que aquesta vocal no té procedència etimològica (provindria del germànic SPARWARI).
- *esturnell*: el terme prové del llatí STURNĒLLU i, articulat amb [u] àtona, no apareix mencionat per Alcover (DCVB 5, 576) en cap parlar occidental. En la síl·laba inicial, també cal fer esment de l'obertura de la palatal en una medial oberta ([aʃtur'neɫ]).
- *falcilla*: dins del bloc occidental, està recollit per Alcover (DCVB 5, 719) a Falset, Tortosa, Sort, Tremp, Organyà, Pons, el Pla d'Urgell, Lleida, Fraga i Gandesa (tot i que amb l'alveolar fricativa articulada sonora i no sorda); i també al Pont de Suert, Tamarit de Llitera, Calaceit i Benassal (amb alveolar fricativa sorda).
- *falcó*: l'ètim llatí del qual prové és FALCŌNE.
- *gafarró*: etimològicament, sembla (segons el DCVB 6, 117) derivat de l'arrel *galf-*, que ha donat el verb català *agafar*. Alcover indica que Barbier Fils dóna el provençal *gafaroun* com a nom de planta i *gafferoes* nom de peix i els relaciona amb el català *agafar*.
- *garsa*: d'origen incert; segons Bruguera (1996: 445), possiblement d'un preromà indoeuropeu *KARKIA.
- *gatxo*: Alcover (DCVB 6, 231) defineix aquest animal com a moixó més gros que la garsa, amb el coll negre, les ales blanques i la cua negra, i situa el terme únicament a Tortosa i Benassal. És molt possible, però, que la definició vaga i general que dóna sigui, de fet, el recull de la informació facilitada pels informants, però que l'animal a què es referien fos el *gaig*, moixó de la família dels còrvids, espècie *Garrulus glandarius*, de plomatge gris rogenc, amb ratlles negres, blaves i blanques a les ales i amb algunes plomes erèctils damunt el cap. El DECat (4, 259-260) documenta només el plural *gatxos* a la comarca dels Ports, però no en postula un origen mossàrab. Tanmateix, segons Navarro (1996, I: 230), el manteniment de la /o/ àtona final i l'articulació sorda de la prepalatal africada intervocàlica (sufix *-atxo*) fa pensar en una influència mossàrab.
- *gralla*: prové de l'ètim llatí GRACŪLA.
- *guatlla*: s'articula amb líquida palatal allargada, igual com a la majoria de parlars nord-occidentals (cf. Cubells 2001: 39, nota 30).
- *merla*: prové de l'ètim llatí MERŪLA.
- *mifa*: el DCVB (7, 418) només recull aquesta forma a Benissanet, Tortosa i Alacant, com a geosinònim d'*òliba*. En les tres poblacions que s'han

enquestat, en canvi, es tracta d'un altre moixó, diferent de l'*òliba*; els informants no sabien distingir exactament entre les aus nocturnes que veien fotografiades, però n'enumeraven quatre de diferents: el *mussol*, l'*òbila*, la *mifa* i el *dugo* (i variants). La característica més sobresortint de la *mifa* és, segons ells, les banyetes que té, banyes que no es troben, en canvi, en l'*òbila*. Un altre dels trets distintius i, en aquest cas, diferenciadors del *mussol*, és el color, molt més esblanqueït en el cas de la *mifa*. No ha estat possible descriure amb més precisió les diferències entre aquestes aus.

- *moixó*: Alcover no dona la forma fonètica [muj'fo], amb la vocal velar inicial tancada.

- *mussol*: Bruguera (1996: 622) explica que el terme té un origen incert, "però tenint en compte d'altres llengües romàniques, podria provenir també d'un ll. vg. *NOCTUŎLUS, diminutiu del ll. NŎCTŬA, íd., alterat en *NOCTIOLUS amb canvi de N- en M- per influx de *mus* i *motxo* 'esmussat', per la manca de plumallots en forma de banyes del mussol en comparació amb altres ocells nocturns que en tenen".

- *òbila*: Alcover (DCVB 7, 887) recull el terme amb metàtesi a Fraga, Sueca, Alcoi i Calaceit, dins del bloc occidental. Beltran (1995: 69) també recull la mateixa forma a Tàrbena (si bé es tracta de la denominació més poc habitual) i afegeix que, segons Coromines, "es tracta d'un mot molt característic del domini català, comú a totes les regions de la llengua, llevat, si de cas, de la Catalunya francesa". Pren dos formes bàsiques: *òliba* (forma de fora del País Valencià) i *òbila* (al País Valencià). Spitzer, sempre seguint Coromines, relaciona el mot germànic **owwilo* amb el català. Veny (1999: 122), quan parla de l'eivissenc *olivassa*, considera que "el català primitiu era *òbila*, derivat del germànic **UWWILO* (...). El seu pas a *òliba* és el resultat d'una etimologia popular que ha consistit a relacionar el primer segment del mot amb *oli* per creure la gent que aquest estrígid es bevia l'oli de les llànties de les esglésies". La forma *òliba*, per tant, que també es troba en algun parlar riberenc, seria la variant metatitzada.

- *pardal*: segons Bruguera (1996: 680), prové del grec *párdalos*.

- *passarell*: del llatí PASSĒRĒLLU, diminutiu de PASSER; la vocal pre-tònica és una [a]; aquesta articulació és la pròpia de tot el català nord-occidental i Alcover (DCVB 8, 303) també la recull al Campello.

- *perdigana*: cria de perdiu. Alcover (DCVB 8, 452) recull aquest terme a Lleida, Massalcoreig, Montblanc, Camp de Tarragona, Gandesa, Calaceit, Tortosa, el Maestrat, Morella i València.

- *perdigot*: perdiu mascle. Terme derivat del radical llatí PERDĪC-, 'perdiu', amb el sufix -ot.

- *perdiu*: del llatí PERDĪCE.

- *picot*: aquesta mateixa designació per a l'animal és la pròpia del Rosselló, el Conflent, l'Alt Empordà, el Pallars, la Conca de Barberà, Gandesa i l'Ametlla (DCVB 8, 565).

- *pitxó*: manera de designar la cria de colom en tot el bloc occidental (DCVB 8, 619).
- *primavera*: aquest terme, usat per fer referència al moixó de la família dels pàrids, de diferents espècies del gènere *Parus*, Alcover (DCVB 8, 887) el recull en català oriental, occidental i balear.
- *tord*: l'ètim llatí del qual prové és TŪRDU.
- *tórtola*: amb líquida lateral es retroba a Calaceit, Morella, Pego, Alacant i Elx. Tenint en compte que l'ètim llatí del qual prové és TŪRTURE, segurament la lateral és conseqüència d'una dissimilació consonàntica.
- *verderol*: es tracta d'un derivat a partir de *verd*.
- *vertolina*: aquesta forma, no recollida al DCVB, serveix per designar, segons els informants, una au semblant a la *cogullada*, però més petita. Una expressió força col·loquial, però en aquest cas molt il·lustrativa de la diferència entre les dos aus és que, segons els informants, "són cosines germanes". Navarro (1996, I: 227) recull la variant *aubertolina* i explica que a la Fatarella designa la *cogullada*.

MAMÍFERS

- *erició*: prové del llatí vulgar *ERICIŌNE, derivat de ERICĪUS, i s'articula amb [a] inicial, [ari'so].
- *esquirol*: s'articula amb [a] inicial. L'ètim del terme cal cercar-lo en el llatí vulgar *SCURIOLUS, diminutiu de SCIURUS, forma vulgar substitutiva per metàtesi de SKIURUS. Confirmen l'existència d'aquella forma en llatí vulgar les romàniques *esquirou* (prov.), *escrihuelo* i *esquiruelo* (arag.) i *scoiattolo* (it.) (DCVB 5, 480).
- *jabalí*: Alcover (DCVB 8, 750) recull diferents noms per referir-s'hi: *porc senglar* o *singlar* (or., bal. val.); *porc fér* (occ.); *porc javalí* (Pego, Vall de Gallinera, Calp, Elx); *porc cervical* (el Pinós); *porc salvatge* o *porc montès* (Voc. cat.-al. 1502). El terme *jabalí* es considera un castellanisme.
- *llop* (*llopet*, *lloba*): terme que prové del llatí LUPU.
- *mustela*: tot i que en el DCVB l'entrada del mot és *mostela*, s'articula amb [u] pretònica en tots els parlars occidentals enquestats per Alcover.
- *osso*: en els tres parlars estudiats, s'empra el castellanisme.
- *rabosa*: es designa així aquest animal, segons el DCVB (9, 82), a St. Feliu de P., Pont de Suert, Pla d'Urgell, Falset, Calaceit, Gandesa, Tortosa, Maestrat, Morella, Xàtiva, Pego, Alcoi, Benidorm i Mallorca. És possible que es tracti d'un derivat del llatí RAPUM, amb el significat de *cua*, per la gran llargària i volum de la seua cua. Segons Navarro (1996, I: 226), "només *rabosa* (guineu) es presenta com una perllongació cap al nord d'una forma meridional. Aquesta forma també apareix aïllada al Pirineu".

- *rata*: segons Bruguera (1996: 780), l'origen és incert, tot i que probablement prové d'un tipus llatí *RATTUS, RATTÀ, onomatopeia de la remor que fa la rata rosegant.

- *ratolí*: rata petita. En els tres parlars estudiats, la forma fonètica és [ratu'li], amb la velar articulada tancada, però Alcover (DCVB 9, 170) no recull aquesta variant en català occidental.

- *tau*: amb aquesta forma fonètica, Alcover recull el mot a Lleida, Gandesa, Tortosa i Morella.

Solucions divergents

Això no obstant, també s'han recollit tot un conjunt de solucions divergents; la majoria de divergències són fonètiques; després de les divergències fonètiques es comptabilitzen les de tipus lèxic, on sovint dos de les tres poblacions presenten la mateixa solució i és la tercera la que en divergeix. En total el nombre de termes específics de cada parlar és de 50.

ANIMALS INVERTEBRATS

- *abogot* (Da) / *abugot* (Se) / *abuot* (Ti): per referir-se a l'abella mascle, s'han recollit aquestes tres variants formals. La primera presenta una assimilació vocàlica de la /e/ a la /ó/, si tenim present que el mot original seria *abegot*. El tancament de la vocal velar que es produeix en el parlar de la Serra pot vindre provocat per dissimilació respecte de la vocal tònica. I, finalment, en el parlar de Tivissa es perd la [ɣ], segurament assimilada per les dos vocals també velars amb què es troba en contacte.

- *abugots rossos i negres* (Se) / *abuots* (Ti) / *borinots* (Da): una altra acceptió del mot anterior és la de referir-se, amb aquest significat, també a l'insecte himenòpter, molt més gros que l'abella, de color negre amb una faixa groga. Alcover (DCVB 1, 41) només recull aquest significat per al significat a Tortosa, però és el que té també en els parlars de la Serra d'Almos i Tivissa. A Darmós, en canvi, del mateix animal en diuen *borinot*, amb tancament de la /o/ de la síl·laba inicial, igual com a moltes altres zones del domini lingüístic (Bagà, Vic, Barcelona, Igualada, Camp de Tarragona, Tortosa, Vinaròs, València, Gandia, Menorca i Mallorca; segons Alcover, DCVB 2, 584).

- *aruga del pi* (Se) / *aruga del pi* (Ti) / *professionària* (Da): les discrepàncies entre parlars són en aquest cas lèxiques; així com en els parlars de la Serra d'Almos i Tivissa s'empra un sintagma per referir-se a aquest animal, en el cas de Darmós el nom donat a l'insecte és un altre, el qual es deriva del llatí *PROFITONE, amb conservació de la labiodental fricativa sorda, possiblement per pressió culta. Segons Alcover (DCVB 8, 895), el nom pot vindre motivat pel costum que tenen aquests insectes d'anar un darrere l'altre formant llargues files.¹⁰

- *avespa* (Se) / *avespa* (Ti) / *vespa* (Da): el mot s'articula, en dos parlars, amb una pròtesi vocàlica. Aquest fenomen fonètic es retroba en altres mots, com ara *anou*, *arissos*, *afemar*...¹¹

- *avesper* (Se) / *avesper* (Ti) / *vesper* (Da): igual com en el cas anterior, també en el derivat es manté la pròtesi vocàlica del mot primitiu.

- *balluerna*, *lluerna* (Ti) / *cuca de llum*, *llanterna* (Da) / *cuca de llum* (Se): tant *cuca de llum* com *llanterna* són termes recollits per Alcover (DCVB 3, 803 i 6, 897); el primer és general en tot el domini lingüístic; el segon, en canvi, el circumscriu únicament a Vimbodí i Tortosa. L'altre terme emprat per designar el mateix insecte és *balluerna*. Vicent Beltran (1995: 77) recull la variant *belluerna* a Beniardà, Benifato, Benimantell i el Castell de Guadalest (Valls de Tàrbena i de Guadalest) i explica que, segons Jordi Colomina, *embelluernar-se*, en el sentit d'«enlluernar-se», es coneix a Alfàs i a Benimantell.

- *bavorot* (Ti) / *bover* (Da) / *bover* (Se): és el caragol de l'espècie *Helix aspersa*, més gros que les caragoles i de color verdós. És molt apreciat. Alcover (2, 1004) només recull aquesta varietat de caragol a les Balears, però l'extensió del terme és molt major. Pel que fa a la forma més usual a Tivissa, sembla que la variant està formada per sufixació a partir de *-ot*. A banda d'això, fonèticament el més segur és que s'hagi produït una assimilació de la vocal palatal a la velar semitancada tònica (*boverot* > *bovorot*) i una dissimilació de la velar semitancada de la síl·laba inicial en una medial oberta, després (*bovorot* > *bavorot*), també afavorida pel mot *bava*, que és una de les característiques fisiològiques més sobresortints d'aquests animals.

- *bruixa* (Da) / *paloma* (Se) / *paloma* (Ti): *paloma* és el terme emprat per referir-se a la *papallona* en tot el bloc occidental del català. No obstant això, és important de destacar que aquest geosinònim es troba ja en recessió i està sent substituït per la forma més usual en català oriental, *papallona*. A Darmós, per referir-se a les *palomes* que tenen unes ales molt grosses i de colors vius, el terme que fan servir és *bruixa*. Alcover (DCVB 2, 693) també recull aquesta variant a l'Empordà i explica que els nois la persegueixen i la claven amb una agulla a les portes.

- *caragol llimat* (Se) / *llimat* (Da) / *llimat* (Ti): tot i que aquesta forma lèxica no apareix en el DCVB (7, 16), Navarro (1996, I: 223) la recull a Orta i Caseres. És possible que la dental final, en lloc de la velar oclusiva sorda —*llimac*—, que és la variant més general en el domini lingüístic català, sigui resultat d'un creuament amb el participi del verb *llimar*. Aquesta hipòtesi es reforça, per una banda, per motius estrictament estructurals de la llengua i, per l'altra, per motius semàntics. Estructuralment, el terme actua com a complement en el parlar de Darmós i, per tant, aquest podria ser el seu origen; semànticament, *llimar* té el sentit de *rebaixar*, *allisar* i, com que aquests caragols no tenen closca, podria ser que un factor i l'altre haguessin acabat donant-los aquest nom.

- *cavall de serp* (Se) / *cavallet de serp* (Ti) / *passabarrancs* (Da): aquest és un dels animals que més noms presenta en el domini lingüístic català. Reñé n'ha

resseguit la denominació en moltes comarques del Principat i de la Franja, i dóna la següent distribució dels termes:

—*cavall de serp*: a la major part del Pallars, Ivorra i Lloberola (la Segarra), Almoèster, l'Albiol, Riudecanyes i Vilanova d'Escornalbou (Baix Camp), a la majoria de parlars del Ripollès, a Cabassers (Priorat), la Pobla de Massaluça (Terra Alta) i Alfara (Baix Ebre).

—*cavallet de serp*: l'Aixàvega, el Bosquet (Baix Camp) i Lledó (Matarranya).

—*passabarrancs*: als Guiamets (Priorat) i a Fatxes (Baix Camp).

• *centpeus*, *santapica* (Da) / *centpotes* (Se) / *santaspiga* (Ti): les formes compostes de *cent* i *peus* es retroben arreu del domini lingüístic; la variant *santapica*, en canvi, no apareix recollida al DCVB (9, 737), però sí *santapia* i *santapiga* a Massalcoreig, les Garrigues i el Priorat, procedents de l'ètim llatí *CENTIPĒDĪA. Tant *centpeus* com *centpotes* Reñé també els recull a l'Alta Ribagorça, la Conca de Barberà i el Tarragonès.

• *crestià* (Da) / *crestià* (Ti) / *cristià* (Se): tipus de caragol gros de mida que es caracteritza per tindre una closca més dura i plana que la dels bovers i un color més aviat fosc. En dos dels parlars estudiats es produeix una dissimilació de vocals palatals.

• *cuculut* (Se) / *formiga* (Da) / *formiga* (Ti): la variant *cuculut*, que és la manera de designar aquest insecte a la Serra, no està recollida per Alcover, ni tampoc s'ha trobat enregistrada en cap altre treball. La resta de parlars del voltant la consideren una particularitat lèxica de la Serra d'Almos.

• *escarbot de fem*, *peloter* (Se) / *escarbot merdeguer* (Ti) / *escarbot piloter* (Da):¹² l'espècie *Atenichus sacer*, insecte negre que s'alimenta d'excrement boví replegant-lo i fent-ne boles que empeny i colga de terra per a aliment de les seues larves té, en els tres parlars analitzats, una designació divergent en construcció i, de vegades, en forma lèxica. En el parlar de Darmós, alternant amb la construcció de nom amb adjectiu, hi ha la construcció nom amb sintagma preposicional; en els altres dos parlars només es recull la primera construcció. Tots els complements del nucli fan referència, semànticament, al treball característic d'aquest animal que s'ha explicat en la definició, però la designació és diferent: mentre que a Tivissa se'n diu *escarbot merdeguer*, designació no recollida per Alcover (DCVB 6, 225) —tot i que sí que assenyala *escarabat merder* (val., mall.) i *escarabat merdisser* (pir-or., or.)—, a Darmós es recullen dos formes, *escarbot de fem* (variant no enregistrada) i *escarbot peloter* (amb un complement que és clarament un castellanisme), i a la Serra d'Almos *escarbot piloter*, aquesta forma sí recollida per Alcover en oriental, occidental i mallorquí.

• *estisoreta* (Se) / *estisoreta* (Ti) / *estisoretas* (Da): la divergència formal entre les diferents designacions és, en aquest cas, morfològica, de canvi de nombre. Fonèticament, s'observa en els tres casos una pròtesi sil·làbica inicial i una articulació com a medial oberta de la vocal palatal semitancada del segment *es-* ([aʃtizoˈreta]). Com assenyala Navarro (1996, I: 228), aquestes

variants estan creades damunt la idea de 'tallar' que suggereixen els dos apèndixs que formen la part posterior d'aquest insecte.

- *gallineta* (Ti) / *gallineta ciega* (Se) / *gallineta, mariquita* (Da): pel que fa a la primera designació, segons el DCVB (6, 155), al Rosselló i a la Ribera del Xúquer es diu de la mateixa manera, però a d'altres zones el nom va acompanyat amb adjectius, com ara *gallineta cega* (a Xàtiva, Gandia, Sanet, Calp, Vall de Gallinera, Alcoi i Alacant, i també podríem afegir-hi, doncs, la Serra d'almos, tot i que l'adjectiu apareix castellanitzat). A Darmós alterna aquesta designació amb la castellana *mariquita*, segurament més recent.

- *llèmenes* (Ti) / *llèmines* (Da) / *llènimes* (Se): la forma que es recull a Tivissa és la compartida amb el català oriental i l'occidental. La forma dissimilada *llèmines* no apareix recollida al DCVB, ni tampoc trobem *llènimes* (forma articulada amb metàtesi de nasals) entre les variants formals que s'esmenten.

- *melitxa* (Se) / *melitxa* (Da) / *metxilla* (Ti): El DCVB (7, 331) descriu aquest animaló com a "formiga rossa, petita, de picada molt forta" i ubica el terme a Benissanet (Ribera d'Ebre). En aquests altres nuclis de població de la mateixa comarca (i també en gairebé tots els altres) la paraula és igualment viva. En el parlar de Tivissa, però, s'articula amb una metàtesi consonàntica. També a la població del Pinell de Brai (Terra Alta; Navarro 1996, I: 227) designen l'animalet de la mateixa manera. El DECat (5, 557) la localitza també al Priorat i a la Ribera d'Ebre i li dona un origen mossàrab.

- *mosca saballonera* (Da) / *mosca saballonera* (Ti) / *saballonera* (Se): novament la divergència entre les designacions és morfològica: mentre que a Darmós i Tivissa per referir-se a aquest tipus de mosca es manté el genèric *mosca* i s'hi afegeix un adjectiu qualificatiu, a la Serra aquest complement adjectiu queda substantivat i esdevé el nom referencial de l'animal. Aquesta varietat de mosca, més grossa que l'ordinària, de color blavenc metàl·lic i que deposita larves a la carn o als excrements i, en general, a tot allò per damunt d'on passa té, segons el DCVB (7, 603), nombrosos qualificatius,¹³ però en tots els casos el complement qualificador va precedit del terme genèric.

- *mosquit* (Se) / *mosquit* (Ti) / *musquit* (Da): l'única diferència entre les designacions és, en aquest cas, fonètica; en el parlar de Darmós es produeix un tancament de la velar seguida de vocal palatal tancada tònica. Aquesta característica és general en català occidental i Colomina (1995: 28) en diu casos d'assimilació de grau d'obertura. Acostuma a produir-se el tancament de manera general també quan aquesta /o/ àtona va seguida de /u/ tònica o quan es troba en contacte amb una consonant palatal.

- *pastereta* (Se) / *tocinets* (Da) / *tocinets* (Ti): la forma *pastereta* la recull Navarro (1996, I: 222) a Orta i Corbera i el DCVB (8, 314) la dona com a pròpia de Barcelona, Lleida, Tarragona, Tortosa i València. La forma *tocinets*, en canvi, no apareix recollida ni en el DCVB ni en el DECat.

- *plegamans* (Da) / *plegamanos* (Se) / *plegamanos* (Ti): Beltran (1995: 82) recull a Tàrbena el mateix nom que a la Serra i a Tivissa per designar aquest

animal (*Mantis religiosa*) que, segons el boca a boca popular, quan el toques alça el cap i plega les mans. *Plegamano*s també és recollit per Navarro (1996, I: 222) a Arnes, Orta i Prat de Comte. El DCVB (8, 663), amb el mateix sentit, però amb la designació que es recull a Darmós (l'altra no apareix mencionada), l'ubica a la Cerdanya, Bagà, el Vallès, Ulldecona, Lluçena, etc. La diferència entre les dos variants que s'han recollit és mínima: en un cas hi ha una influència del castellà en la formació del plural d'aquest compost i en l'altre no. En la formació del terme se segueix l'estructura verb amb substantiu, a partir d'una motivació semàntica evident.

- *reina* (Se) / *reina* (Ti) / *renya* (Da): per fer referència a l'abella femella, s'ha trobat un sol terme, però articulat fonèticament de dos maneres diferents. Etimològicament, segons explica Alcover (DCVB 9, 314), prové de REGÍNA. La forma catalana antiga era *rehina*, o sigui, *reina*, amb l'accent sobre la *i*. La forma actual és efecte d'una atracció de l'accent de la vocal dèbil cap a la més forta *e*. En el parlar de Darmós, a més a més, en aquest mot s'exemplifica un altre fenomen fonètic, general en català nord-occidental (a excepció del tortosí), que consisteix en la palatalització de la consonant alveolar nasal quan va precedida d'una semivocal palatal ([*reɲa*]). Altres mots on també es pot recollir aquest fenomen en el mateix parlar són *cuina*, *feina* o *becaina*.¹⁴

- *tavanc* [ta'vaɲ] (Da) i (Se) / [ta'βaɲk] (Ti): amb aquesta articulació, no apareix recollida en el DCVB. Alcover només recull *tavà* i la dóna com a forma pròpia d'Andorra, el Pallars, l'Urgell, el Priorat i València. Amb nasal final la recull a Gandesa i Tortosa. El terme es fa servir per designar l'insecte dípter de diferents espècies, i principalment les del gènere *Tabanus* i la *Hippobosca equina*, que són mosques més grans que les ordinàries i ataquen sobretot els animals equins i bovins. A l'entrada *tàvec* o *tave* apareix com a variant fonètica [*taβaɲk*] (localitzada únicament a Llofriu), però en aquest cas l'accent recau a la primera síl·laba. Etimològicament, però, la paraula presentava una accentuació plana (procedia de TABĀNU).

- *telaranya* (Da) / *telaranya* (Ti) / *teranyana* (Se): del teixit que fa l'aranya amb el fil que segrega i que li serveix per caçar els insectes de què s'alimenta, s'han recollit aquestes dos variants, amb una simple diferenciació fonètica: *telaranya* és un mot compost que no presenta cap element a destacar; a *teranyana*, en canvi, es produeix una assimilació de la lateral a la bategant següent —primer (*teraranya*)—, una metàtesi consonàntica —després (*teranyana*)— i també una obertura assimilatòria de la vocal palatal inicial —finalment (*t[a]ranyana*)—. Tots els estadis d'aquesta evolució, excepte l'obertura de la vocal inicial, els recull Alcover (DCVB 10, 235), el qual assenyala també la profusió sinonímica del terme. Totes les variants aquí mencionades també es retroben en els parlars de la Terra Alta (Navarro 1996, I: 222).

AMFIBIS I RÈPTILS

- *adragó* (Da) / *adragó* (Ti) / *dragó* (Se): en els dos primers parlars, el mot presenta una pròtesi vocàlica.

- *sagrantana* (Se) / *sagrantana* (Ti) / *sargantana* (Da): el nom d'aquest sauri del gènere *Lacerta* presenta, en el nostre domini lingüístic, un bon nombre de variants formals (cf. DCVB 9, 754). En els parlars de la Serra i Tivissa, el fenomen fonètic que afecta el terme és el de la metàtesi consonàntica de la líquida.

AUS

- *abellerola* (Ti) / *bellarol* (Da) / *bellerola* (Se): etimològicament i seguint el DCVB (1, 29), es tracta d'un derivat d'*abeller*, amb el sufix diminutiu *-ol*. Aquest moixó es caracteritza perquè fa el niu davall de terra i s'alimenta d'insectes i, principalment, d'abelles. Tenint en compte l'etimologia, doncs, destaca de les variants recollides l'afèresi de la medial inicial a Darmós i la Serra d'Almos. La forma recollida a Darmós, a més a més, es distancia morfològicament de les altres dos perquè presenta gènere masculí i no femení. Alcover no recull la forma femenina en cap de les poblacions enquestades, i només enregistra l'afèresi a Menorca i Eivissa.

- *àguila* (Se) / *àguila* (Ti) / *àliga* (Da): Alcover (DCVB 1, 319) comenta que, "encara que la forma *àguila* es conserva pertot, especialment entre la gent llegidora, però, també està estesa quasi per tot la forma *àliga*, principalment entre les persones menys cultes". Aquesta darrera forma presenta una metàtesi.

- *aguiot* (Se) / *aguiot* (Ti) / *aligot* (Da): el terme *aligot*, també amb metàtesi, no apareix recollit en el DCVB; *aguiot*, en canvi, sí que s'hi troba, però amb el significat d'àguila grossa. En els parlars analitzats el terme es fa servir per designar el mascle de l'àguila.

- *aurineta* (Da) / *bruneta* (Se) / *gruneta* (Ti): també aquest mot presenta, en el domini lingüístic català, una gran varietat formal. Alcover la recull però no totalment. La forma que es va enregistrar a Darmós és, de les tres, l'única que també apareix en el DCVB (8, 56) i que la dona com a pròpia de Civers, Ponts, Balaguer, Lleida, Urgell, Cervera, Vimbodí i Falset. Tenint present l'ètim —*HURUNDĪTTA—, fonèticament s'hi observa, per una banda, una assimilació vocàlica de la pretònica a la vocal tònica i, per l'altra, una articulació diftongada de la /o/ inicial, característica lingüística pròpia d'aquests parlars i compartida amb tot el català nord-occidental.¹⁵ La forma *gruneta*, en canvi, sí que la recull Reñé (1996) al Segrià (Almatret, Aspa i Sarroca). L'autor afegeix que, pronunciada *aurineta*, és la variant més usada a les Garrigues, l'Urgell o la Noguera. *Bruneta*, en canvi, no s'ha trobat recollida en cap altre treball, però Veny (2001: 94) considera el canvi G - B un fenomen d'equivalència acústica força productiu en català.¹⁶

- *cadarnera* (Da) / *cadarnera* (Ti) / *cadenera* (Se): en els parlars de Darmós i de la Serra d'Almos es produeix una obertura de la vocal pretònica interna. L'obertura de la /e/ és un fenomen general en els tres parlars analitzats.¹⁷ El terme *cadenera* es recull, majoritàriament, en tortosí i en valencià, mentre que en els parlars lleidatans la forma lèxica més usual és *carderola*. Pel que fa

a l'etimologia, es tracta d'una forma metatitzada de *cardenera*, que probablement ve d'una forma llatina *CARDUELARIA, derivada de CARDUELIS.

- *capinegra* (Da) / *capnegre* (Se) / *capnegre* (Ti): aquest moixó de la família de les sílvides (*Sylvia melanocephala*) només apareix al DCVB (2, 979) recollit amb la designació de la Serra i Tivissa i ubicat a Girona. La informació que s'hi dona és molt breu. Tampoc no apareix mencionat ni en l'estudi de Beltran (1995) ni en el de Navarro (1996). El mot està format, en tots els casos, per composició (substantiu amb adjectiu) i la divergència entre el parlar de Darmós i els altres dos és, en aquest cas, morfològica, de canvi de gènere. Mentre que en els parlars de la Serra i Tivissa el terme és masculí, en el de Darmós es tracta d'un mot femení. Es fa difícil d'explicar la vocal palatal tancada de *capinegra*; és possible que es tracti d'un so paragògic, per evitar l'encontre de consonants, atès que aquest fenomen fonètic és usual en la llengua.

- *cocut*, *cucut* (Da) / *cucuc* (Ti) / *cucut* (Se): el terme s'ha format a partir de l'onomatopeia del cant d'aquest moixó. Segons Alcover (DCVB 3, 810), en llatí el seu nom és CUCŪLUS, també onomatopeic; hi ha hagut un canvi de sufix, però no la sonorització de la velar oclusiva sorda intervocàlica, per mantindre l'onomatopeia. Sobre la consonant final, no es troba cap informació en el DCVB, però Alcover recull les dos variants, amb dental final a la majoria d'indrets enquestats del domini lingüístic; amb velar a Llofriu, Gandesa i València. Fenòmens dissimilatoris i assimilatoris, respectivament, podrien explicar aquest resultat, si bé Coromines (DECat 2, 1084) en dona una altra versió, a partir d'una informació molt extensa tant de l'etimologia com dels indrets del domini lingüístic on es troba el mot. Coincideix amb Alcover en considerar el mot onomatopeic, imitació del cant del moixó i de formació semblant a la del llatí CUCŪLUS. Les variants que després es creen són quasi en quantitat innumbrables, segons el mateix autor: "*lo kukúk* és una forma que encara se sent bastant en català occidental, des de Ribagorça i Pallars Sobirà fins a les Garrigues (Pobla de Roda, Puiforniu, Castellar de la Ribera, Pobla de Cérvoles [...]). No ens fem forts en els detalls d'una explicació, però sembla que de primer es tendí a desviar la forma de CUCULUS/cogul cap a un imitatiu reiterat de *cuc-cuc*, i simplificant així en *cucuc*, el fet que la terminació *-ut* és comuníssima, però *-uc* es troba menys, féu que es canviés en *cucut* (hi pogué contribuir la influència de *puput*). El cas és que *cucut* és la forma predominant avui, almenys en els dialectes del nord del domini, no sols en cat. or., sinó també en els Pirineus [...], però també en cat. occid. (El Molar, en el Priorat, Cardós i Vallferrera) i a Benasc". També seria per dissimilació que la vocal velar de la síl·laba inicial es pugui sentir articulada tancada o semitancada, segons els informants i, fins i tot, en un mateix informant, en el parlar de Darmós. En els parlars de la Terra Alta les dos variants recollides són amb velar final: *cocuc* a Batea i Orta, *cucuc* a la resta (Navarro 1996, I: 224).

- *corbeta* (Da) / *corpeta* (Se) / *corpeta* (Ti): cap de les dos variants no apareix recollida en els estudis consultats. L'única forma que dona Alcover (DCVB 3, 552) per a aquest moixó de la família dels còrvids és *cornella*. Tenint

en compte la similitud de l'animal amb el *corb*, però també la diferència de mida que hi ha entre tots dos (la *corbeta* és més petita), és possible que la formació del terme hagi estat a partir del substantiu *corb* i del sufix diminutiu, estructura que a més recolliria aquesta característica semàntica. El fet que en uns parlars la bilabial oclusiva s'articuli sorda i en uns altres sonora es pot explicar per evolució lingüística general: a partir de [kɔrp] es pot generar [kor'peta], però si es té en compte que en el mot derivat la bilabial ja no ocupa una posició final sinó interior se segueix la regla general quan s'articula sonora (pensem, p. ex. en *llop* > *lloba* o *cap* > *cabestre*).

- *faisà* (Da) / *faixà* (Se) / *faixan* (Ti): Alcover (DCVB 5, 699) només assenyalava la forma amb alveolar fricativa sorda intervocàlica, però en dos dels parlars analitzats el so amb què s'articula aquest terme és una prepalatal fricativa sorda ([faj'ʃa], [faj'ʃan]). El canvi de mode pot vindre afavorit per la semivocal palatal que el precedeix. A Tivissa, a més, s'articula una nasal final per castellanisme.

- *oriol* (Se) / *oriol* (Ti) / *uriol* (Da): segurament deu el nom al color del seu plomatge, groc brillant llevat de la cua i part de les ales; prové de l'etím llatí AURĒOLU, "dauradet". El tancament de la vocal velar inicial quan es troba en contacte amb un so labial o velar és una característica fonètica no exclusiva ni d'aquest mot ni d'aquest parlar (cf. p. ex. Cubells 2001: 35).

- *pinzà* [pin'za] (Da) i (Ti) / *pinsà* [pin'sa] (Se): la variant amb [s], que Coromines (DECat 6, 543) atribueix a gran part del País Valencià, és viva també, segons Alcover (DCVB 8, 586), a la Vall d'Àneu, Sort, Tremp, Gandesà, Calaceit, Tortosa i Lluçena, i és també la forma general a tota la Terra Alta (Navarro 1996, I: 225). Etimològicament, prové del llatí *PINCIONE, amb canvi de sufix, segons Meyer-Lübke REW 6509a. Segons Coromines, però, devia tindre ja en llatí vulgar una forma *PINCIANUS (en part *PINCIO, -ONIS) i es formaria amb l'onomatopeia PINK, imitativa del cant del moixó. Afegeix que és un mot comú a moltes llengües romàniques (prov. i llgd. *pinsan*, -sar, fr. *pinson*, it. *pincione*, cast. *pinzón*), cèltiques, germàniques, eslaves i d'altres.

- *primavera* (Da) / *primavera* (Ti) / *primavera carbonera* (Se): amb aquest mateix nom, es coneix el mateix moixó en balear, resta del català oriental i català occidental (DCVB 8, 877 i Beltran 1995: 72). En els parlars que s'han tingut en compte s'hi troba, novament, una divergència morfològica: el parlar de la Serra d'Almos és més específic en la designació i afegeix al substantiu un adjectiu qualificatiu. Tot i aquest afany de detall, no hi ha cap altre moixó que rebí la designació genèrica de *primavera*, per tant el terme no té cap matís ni contrastiu ni opositiu.

- *rossinyol* (Da) / *rossinyol* (Ti) / *russinyol* (Se): l'únic comentari sobre la divergència terminològica té a veure amb el tancament de la vocal de la síl·laba inicial, en el parlar de la Serra d'Almos, característica fonètica que ja s'ha exposat en altres entrades (cf., p. ex., *oriol*). Prové del llatí *RUSCINIÖLU, variant de *LUSCINIÖLU, que és, al seu torn, un derivat de LUSCINIĀ. El canvi de *l-* en *r-* és un fenomen de dissimilació de líquides.

- *todó* (Da) / *todó* (Ti) / *tudó* (Se): el nom de l'animal prové del llatí *TITONE, derivat de TITUS; la forma catalana primitiva devia ser —segons Alcover (DCVB 10, 571)— *tedó*, i es convertí en *todó* per assimilació vocàlica (com de *genoll*, *jonoll* en alguns parlars, o de *fenoll*, *fonoll*). En el parlar de Darmós es torna a trobar una divergència de tipus fonètic, el tancament de la vocal inicial.

MAMÍFERS

- *aladac* (Ti) / *aladrac*, *gineta* (Se) / *gineta* (Da): el terme *gineta* prové, segons Griera (BDC XVIII, 84), de *Dianeta*, diminutiu de *Diana*, que era el nom de la deessa dels boscos en la mitologia romana. Segons Eguilaz (extret del DCVB 6, 260), en canvi, provindria de l'àrab *ġarnejt*. Coromines (DECat 4, 462) reconeix que l'etimologia no està ben aclarida, però que, tanmateix, no és inversemblant que sigui de procedència africana i alterat en romànic per la influència de *genet*. Recull l'explicació etimològica de Griera i afegeix: "realment l'existència popular de *jana* com a nom de fada està provada en els nostres Pirineus i en mossàrab. Seria, doncs, verament un mossarabisme? Dificilment creuríem, però, en un tal diminutiu en *-eta* ni en mossàrab. Però és veritat, es podria suposar que arabitzant-se en **ġana* [...] s'hagués fet un singular romànic *geneta*. [...] Potser és d'origen bereber, com sigui que la documentació fa pensar persistentment en una importació ultramarina [...] i adaptat en romànic a la forma de *genet*". Pel que fa a l'altra forma lèxica emprada per designar el mateix animal (*aladac*), cal advertir que no ha estat documentada en cap dels treballs consultats.

- *cabra de monte* (Da) / *cabra montesa* (Ti) / *cabra salvatge* (Se): per designar aquest animal remugant de la família dels cèrvids, es troben en els parlars escollits dos construccions sintagmàtiques diferents, ambdós amb l'estructura substantiu i complement del nom. En els parlars de Tivissa i la Serra d'Almos el complement és un adjectiu que, si bé no el mateix, té un contingut semàntic semblant. En el parlar de Darmós el complement nominal està format per un sintagma preposicional, el nucli del qual és un castellanisme. En el DCVB (2, 782) no apareixen recollides aquestes variants però sí la de *cabra cervical*, que es limita a Catalunya, i que designa el mateix animal.

- *fetgina* [fe'ʒina] (Da) / *feixina* [fej'jina] (Se): dels tres parlars, en el de Tivissa no s'ha recollit cap significat que serveixi per referir-se a aquest animal. En els altres dos nuclis de població, aquest mamífer sí que ha estat reconegut, però les variants que es fan servir presenten divergències fonètiques evidents. L'ètim que dona el DCVB (5, 697) és *FAGINA, derivat de *faig*, i entre les variants fonètiques que hi assenyala es troben les que s'han recollit, si bé en tots els casos la vocal pretònica de la síl·laba inicial és una medial i no pas una palatal: *fa[ʒ]ina* a Lluçena i Castelló i *fa[ʃ]ina* en el pirineu oriental, en oriental, a Andorra, Esterri i Alòs. Coromines (DECat 3, 851 *faig*) busca una explicació per a la formació del mot a partir de *faig* i assenyala que "l'explicació deu estar, com diu Sainéan (BhZRPh, I, 86-7) perquè li agrada anar

entre faigs, si bé això és vague, i la concreció que vol donar-li Wartburg (FEW III, 368-370), que fa niu en troncs d'arbre buits de dins, és estirada pels cabells [...] la fagina, que no sempre pot viure de carn, s'alimenta de faja quan no té altra cosa [...] i això fa que se la vegi per les fagedes". Pel que fa a l'explicació fonètica, considera que la forma amb [ɔ̃], que ell recull a la Vall de Guadalest, Alcoi i Xixona, correspon al tractament de la Gⁱ en la comarca.

- *fura* (Da) / *fura* (Ti) / *fura*, *furó* (Se): mentre que a totes tres poblacions el nom per designar aquest animal té gènere femení, en el parlar de la Serra alterna amb la forma masculina, que actua com a sinònima. Alcover (DCVB 6, 94 i 98) recull els dos gèneres; en femení només troba la forma en parlars occidentals, en masculí la troba arreu del domini lingüístic i puntualitza que *furó* fa referència a la "fura mascle, i a certes regions fura tant si és mascle com femella".

- *gat cerval* (Da) / *lince* (Se) / *lince* (Ti): la confusió que es percep entre aquesta entrada i la següent (entre *gat cerval* i *gat salvatge* o *cerver*) l'anota també Alcover (DCVB 6, 221) en les definicions d'aquests dos animals, designacions que, segons l'indret, tindran un significat o un altre. Segons Alcover, el *gat cerval* és l'"espècie *Felix lynx*, que és més gran que el gat fer, té el pelatge rogenc amb taques pardes, té les orelles amb pinzell i la cua relativament curta, robusta i negra en la part posterior; habita els boscos espessos i no abunda gaire en el nostre país; cast. *lince*. Vulgarment, s'anomena també *gat cerval* el *gat fer* (Calaceit, Ribera d'Ebre, València, Alcoi)". Efectivament, com apunta Alcover, en altres parlars de la comarca el sintagma *gat cerval* es fa servir per designar el *gat cerver* o *salvatge*, però no ocorre així en els tres parlars seleccionats. L'apelatiu de *lince*, com Alcover mateix apuntava, és un castellanisme.

- *gat cerver* (Se) / *gat cerver*, *gat salvatge* (Ti) / *gat salvatge* (Da): seguint en la mateixa entrada, Alcover continua enumerant els diferents geosinònims que ha recollit i que designen aquest altre animal: "*gat fer* (Bagà, Andorra, Pallars, Conca de Tremp) o *gat salvatge* (Cat., Bal.) o *gat ferèstec* (Castelló de la P.), *gat montès* (Val.) o *gat vaire* (Empordà) o *gat marc* (Costa de Llevant) o *gat salvat* (Benidorm, Alacant): mamífer felí de l'espècie *Felis sylvestris*, que és molt més gran que el gat domèstic, té el cos ratllat i la cua més grossa, i habita pels boscos; cast. *gato montés*." La designació que s'ha recollit a la Serra i a Tivissa, per tant, no està enregistrada en el DCVB. Reñé (1998a) recull *gat cerval* per referir-se al *gat salvatge* a molts pobles del Priorat, excepte a Pradell (*gat faigí*), a Bellmunt (*gat frèstec*), a Cornudella, Siurana, Torroja i Ulldemolins (*gat mesquer*) i a la Torre de Fontaubella, on —curiosament— la forma enregistrada és *adelac*, terme que fa pensar en una variant metatitzada d'*aladac*. *Gat cerval* també és, segons el mateix autor (Reñé 1997a, 1998b), la variant més general en els parlars de la Ribera d'Ebre i del Baix Ebre. Igual com s'ha recollit aquí, a la Serra i Tivissa la forma que té anotada és la que s'ha assenyalat en aquesta mateixa entrada.

- *rata çallarda, cellarda (Da) / rata cellarda (Se) / rata cellarda (Ti)*: el sintagma que es fa servir a les tres poblacions per referir-se a aquest mamífer és el mateix, si bé en el parlar de Darmós és possible sentir la vocal de la síl·laba inicial articulada com a [a], segurament per assimilació a la vocal tònica.

- *ratapanada (Se) / ratapanada (Ti) / ratapenada (Da)*: un dels animals que més variants fonètiques presenta en la designació és, sens dubte, aquest. Es tracta d'una forma composta que prové del llatí *RATTA PINNATA, 'rata alada'. De la forma masculina (DCVB 9, 166), *RATTU PINNATU, procedeix el català *rat-penat*. Les altres variants del mot són producte de canvis de sufix en què la terminació *-ada* ha estat substituïda per *-arda*, *-arra*, *-ella*, *-era*, etc. En els parlars de la Serra d'Almos i Tivissa s'ha produït una assimilació vocàlica amb la tònica, mentre que en el parlar de Darmós s'ha mantingut la vocal palatal etimològica, articulació que no apareix recollida en el DCVB. Sí que la recull, en canvi, Reñé, i la situa a la majoria de poblacions del Baix Camp (Reñé 1999c), a la Terra Alta (1997b) i al Baix Ebre (1998b). Segons Sanchis Guarner, les formes compostes de RATTA- (Sanchis 1956: 116, "los únicos que tienen tradición literaria") amb un adjectiu antic derivat de PENNA i de gènere femení són les més usuals en tortosí (també segons Gimeno 1997, mapa 419; Navarro 1996, 2000a: 77 i 2000b: 84) i al Priorat; les variants formades sobre la base etimològica de MURE- (amb el sufix *-acu* o *-ecu* i/o amb el prefix *ex-*) són lleidatanes (Sanchis 1956: 115, "todas estas formas occidentales").

- *teixó (Se) / toixó (Da) / tuixó (Ti)*: per anomenar aquest mamífer carnisser de la família dels mustèl·lids, s'han recollit tres variants formals: *teixó*, que seria la forma etimològica; *toixó*, amb assimilació de la vocal àtona a la tònica, i *tuixó*, amb tancament de la vocal velar àtona seguida de velar tònica.

CONCLUSIONS

Una de les primeres idees que es pot extreure d'aquesta exposició de designacions és que les divergències entre els tres parlars tinguts en compte són mínimes; la majoria són divergències fonètiques, morfològiques en alguns casos, i lèxiques en comptades excepcions.

El camp semàntic que s'ha escollit és un dels més rics en profusió lèxica, si bé el nombre de parlars seleccionats és insuficient per poder-la oferir de manera més visual.

Tot i aquesta profusió, és important tindre en compte, tal com assenyalava Beltran (1996), que els canvis socials i culturals que viu la nostra societat sovint fan oblidar parcel·les de la vida que abans tenien gran importància i que ara gairebé no es coneixen, senzillament perquè no es necessiten. Això, a més a més de la pèrdua cultural inevitable, ha fet que molts, sobretot jòvens, a l'hora de designar alguns dels animals hagin de recórrer, cada vegada més, al castellà.

De l'estudi realitzat també es desprèn que hi ha una certa unitat de criteris a l'hora d'anomenar la mateixa bestiola en la majoria de les llengües.

A grans trets, s'ha pogut veure que alguns són batejats a partir de noms de persona, que molts d'altres ho són amb algun terme que fa referència a qual-sevol condició de l'animal o al seu aspecte físic, el més visual sovint (per exemple, el *barba-roig* o el *centpeus*) i que també n'hi ha d'altres que es fixen en la forma de l'animal o en els costums que té, sovint suposats però d'altres evidents (*plegamanos*, *passabarrancs*), sense oblidar l'onomatopeia, que és un recurs de formació de mots amb prou productivitat (*cucuc*, *pinzà*).

En alguns casos s'ha comentat el paral·lelisme de les formes vives en els tres parlars estudiats amb altres dialectes i altres llengües. Això ha servit per comprovar que, tot i que sembli que cada poble emprà els seus recursos per anomenar els éssers vius que l'envolten i que aquests aspectes determinats en què es fixa són molt diversos, en realitat els punts de mira són pràcticament idèntics.

Joan Veny diu en el pròleg de *Llengua i entorn natural* (2001: 11) que “com es protegeixen les espècies amenaçades d'extinció, aquest llibre pot ser un toc d'atenció envers la salvaguarda de formes dialectals que una cultura urbana absorbent i abassegadora està arraconant. Seria com una ecodialectologia, que hauria pogut ser el títol d'aquest llibre però que no hauria reflectit tot el seu contingut. D'altra banda, aquella estratègia de preservació del paisatge lingüístic no sembla tenir uns horitzons gaire rosats...” Aquestes paraules, traslladades al present article, són especialment oportunes per il·lustrar el que s'ha volgut investigar amb aquest estudi. D'aquí també s'ha manllevat el mot introductori del seu títol.

També són de Veny (2001, 25) les paraules següents: “el paisatge, entès com a combinació d'elements naturals i humans, esdevé memòria col·lectiva i exerceix un paper decisiu en la creació i renovació del lèxic. Es manifesta, com hem vist, en la creativitat lingüística impulsada per les maneres de viure i treballar d'una comunitat, en alteracions a voltes volgudes del lèxic, en la transfusió de noms de la terra a noms del mar, en la dinàmica onomàstica o en l'ajut al lingüista en la recerca de la motivació semàntica”. Aquest article només ha volgut contribuir a recopilar i conservar una part del patrimoni ecolingüístic que, d'aquí a uns anys, haurà desaparegut per sempre en substitució d'uns altres termes i d'unes altres variants, pertanyents a uns hàbits i unes maneres de viure completament diferents.

AGRAÏMENTS

La realització d'aquest treball ha estat possible gràcies a l'obtenció d'una Beca Predoctoral per a la Formació de Personal Investigador del Programa General, concedida pel Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya.

Agraeixo sincerament al Dr. Pere Navarro el seguiment i la revisió d'aquest article. També agraeixo a Jordi Satorra la lectura atenta que n'ha fet.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, A.M. i MOLL, F. de B. (1926-1968) *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB). Ed. Moll. Palma de Mallorca.

BADIA, A.M., PONS, L. i VENY, J. (1993) *Atles Lingüístic del Domini Català. Qüestionari*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

BELTRAN, V. (1994) *El parlar de Callosa d'en Sarrià i de les valls de Tàrbena i de Guadalest*. Conselleria d'Educació i Ciència, Ajuntament de Callosa, Comercial Denes.

BELTRAN, V. (1996) "Els noms populars dels invertebrats, amfibis i rèptils a Callosa d'en Sarrià", *Revista de festes de Moros i Cristians*, Callosa d'en Sarrià, p. 132-134.

BELTRAN, V. (1998) "Aproximació al lèxic de les valls centrals de la Marina", *Sarrià*, 1, OAALC-Salvà Pérez Miralles, Callosa d'en Sarrià, p. 40-56.

BRUGUERA, J. (1996) *Diccionari etimològic*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

CABRÉ, D. (1984) *Tivissa, un poble antic de la Catalunya Nova*. Biblioteca Mestre Cabré. Tivissa.

CASTELLÀ, C., COT, M., CUBELLS, O. i IZQUIERDO, T. (2000) "Un tall vertical en el parlar de Móra d'Ebre". Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. *Miscel·lània*, 14: 213-234.

COLOMINA, J. (1995) *Els valencians i la llengua normativa*. Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació i Ciència, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", Diputació d'Alacant. Alacant.

COROMINES, J. (1954) *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. (DECast). 4 vols. Gredos. Madrid.

COROMINES, J. (1980) *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. (DECat). Curial Edicions Catalanes. Barcelona.

CUBELLS, O. (2000) "El parlar de Garcia". Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. *Miscel·lània*, 14: 187-210.

CUBELLS, O. (2001) *El parlar de la Palma d'Ebre*. Tesi de Llicenciatura. Associació Cultural l'Espona. La Palma d'Ebre.

CUBELLS, O. i SATORRA, J. (2000) "El tortosí i el lleidatà a les comarques de la Ribera d'Ebre, el Priorat, les Garrigues, el Segrià i el Baix Cinca". Investigació inèdita, una part de la qual va ser presentada com a comunicació, amb el títol "Entre el tortosí i el lleidatà", al II Congrés d'Història d'Alcanar. Alcanar, 1-3 de desembre de 2000.

GIMENO, L. (1997) *Atlas Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

GRIERA, A. (1930) "Litúrgia popular", *Butlletí de Dialectologia Catalana*, XVIII: 84.

MEYER-LÜBKE, P. (1972) *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. (REW) Carl Winter-Universitätsverlag. Heidelberg.

MASSIP M.À. (1989) *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona.

NAVARRO, P. (1996) *Els parlars de la Terra Alta*. 2 vols. Diputació de Tarragona. Tarragona.

NAVARRO, P. (2000a) *Aproximació geolingüística als parlars del Priorat*. Migdia Serveis Culturals. Albarca.

NAVARRO, P. (2000b) *Aproximació geolingüística als parlars de la Ribera d'Ebre*. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. Flix.

REÑÉ, J. (1995) *Els noms del muricec, la libèl·lula i el talla-robes a la comarca de les Garrigues*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (1996a) *Els noms de la libèl·lula i altres noms propis de la comarca del Segrià*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (1996b) *Els noms del muricec i altres paraules pròpies de la comarca del Pla d'Urgell*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (1997a) *Els noms dels caragols i altres paraules pròpies de la comarca de la Ribera d'Ebre*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (1997b) *Els noms de les aus nocturnes i altres paraules pròpies de la comarca de la Terra Alta*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (1998a) *Els noms de l'ortiga i altres paraules pròpies de la comarca del Priorat*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (1998b) *Els noms de la mifa i altres paraules pròpies de la comarca del Baix Ebre*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (1999a) *Els noms de la paloma i altres paraules pròpies de l'Alta Ribagorça*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (1999b) *Els noms del dragó i altres paraules pròpies de la comarca de la Conca de Barberà*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (1999c) *Els noms del lluert i altres paraules pròpies de la comarca del Baix Camp*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (2000a) *Els noms de la libèl·lula i altres paraules pròpies de la comarca de l'Alt Camp*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (2000b) *Els noms del muricec i altres paraules pròpies de les comarques del Pallars Jussà i del Pallars Sobirà*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (2000c) *Els noms del muricec o rat-penat i altres paraules pròpies de la comarca de l'Ugell*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (2000d) *Els noms dels ocells nocturns i altres paraules pròpies de la comarca del Ripollès*. Ed. Palestra. Fondarella.

REÑÉ, J. (2000e) *Els noms de la libèl·lula i altres paraules pròpies de la comarca de la Llitera*. Ed. Palestra. Fondarella.

RENÉ, J. (2000f) *La influència de la lluna en l'agricultura i altres característiques de la cultura del Matarranya i del Mesquí*. Ed. Palestra. Fondarella.

RENÉ, J. (2000g) *Els noms del llargandaix i altres paraules pròpies de la comarca del Tarragonès*. Ed. Palestra. Fondarella.

RECASENS, D. (1985) *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*. Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

SANCHIS GUARNER, M. (1956) "Los nombres del murciélago en el dominio catalán", *Revista de Filología Española*, XL: 91-125.

VEGA, C. et al. (1990) *La parla de la Ribera d'Ebre. Aspectes morfològics: la pronominalització àtona*. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. Flix.

VEGA, C. (1993) "El parlar de la Ribera d'Ebre dins el domini català", Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, *Miscel·lània*, 9: 79-90.

VENY, J. (1999) *Aproximació al dialecte eivissenc*. Editorial Moll. Mallorca.

VENY, J. (2001) *Llengua i entorn natural*. Edicions 62. Barcelona.

NOTES

1. En altres estudis de la mateixa autora, es ressenyen a bastament les aportacions d'aquestes diverses investigacions (Cubells 2000: 187 a 210; 2001), valguin aquí, només com a recordatori, els treballs de Carles Vega (1990 i 1993) i de Pere Navarro (2000b). Per a un resseguiment bibliogràfic més exhaustiu, consulteu aquests treballs abans mencionats.

2. Això no obstant, la incursió real en el territori, mitjançant la realització del treball de camp necessari per a la redacció de la tesi doctoral, sembla apuntar cap a una reubicació dialectal dels parlars de les poblacions de Darmós i la Serra o, si més no, a una situació dins del català nord-occidental no lliure de matisos. L'estadi en què es troba la investigació, però, no permet ser més precís en la col·locació d'aquests parlars i, per tant, s'optarà per donar-los l'adscripció assenyalada.

3. Els veïns d'aquestes poblacions que han col·laborat en la realització del treball de camp són els següents:

DARMÓS

Joan Blanc Anguera, 1925, pagès, nivell d'instrucció primària.

Ma. Pilar Anguera Cedó, 1928, pagesa i mestressa de casa, nivell d'instrucció primària.

Jaume Pinyol Bargalló, 1930, pagès, nivell d'instrucció primària.

LA SERRA D'ALMOS

Assumpció Bargalló Castellví, 1916, pagesa, nivell d'instrucció primària.

Ma. Neus Cedó Giner, 1946, pagesa i mestressa de casa, nivell d'instrucció primària.

Josep Borrell Bargalló, 1940, pagès, nivell d'instrucció primària.

Fernando Pena Casadó, 1932, pagès, nivell d'instrucció primària.

TIVISSA

Primitiva Pinyol Cedó, 1941, mestressa de casa, nivell d'instrucció primària.

Victorino Rosset Casadó, 1941, pagès i pastor, nivell d'instrucció primària.

Natàlia Micola Cavallé, 1938, pagesa i mestressa de casa, nivell d'instrucció primària.

Josep Saladié Gil, 1936, pagès, nivell d'instrucció primària.

4. Aquestes entrevistes s'emmarcaven dins de les que es van dur a terme per resoldre el qüestionari de la tesi doctoral, el qual està ordenat per camps semàntics i conté un total de 3.956

qüestions. El camp dels animals invertebrats i vertebrats és el cinquè d'aquests camps semàntics, d'un total de setze.

5. Les abreviacions que es faran servir són les següents: Darmós (Da); la Serra d'Almos (Se), i Tivissa (Ti).

6. Un dels convencionalismes més emprats en l'article, que modifica la transcripció ortogràfica, és el següent: les /o/ àtones que es tanquin en [u] apareixeran amb la grafia "u". Es considera una llicència pertinent, atès que en molts casos és aquesta l'única divergència entre les solucions lingüístiques de cada parlar i, si no es marqués, no tindria sentit situar l'entrada afectada en l'apartat de solucions divergents. D'aquesta manera, la diferència queda marcada més gràficament.

7. Àger, Lleida, Camp de Tarragona, Priorat, Calaceit, Ribera d'Ebre, St. Bartomeu del Grau.

8. La referència a la paloma de colors, d'ales grosses, la trobareu en l'apartat de solucions divergents.

9. Aquesta informació està extreta d'un treball inèdit, realitzat per aquesta autora conjuntament amb Jordi Satorra (Cubells; Satorra 2000), a les comarques de la Ribera d'Ebre, el Priorat, les Garrigues, el Segrià i el Baix Cinca.

10. En la paraula *proffessó*, però, és possible sentir la labiodental fricativa sorda sonoritzada —*provvessó*—, articulació que es retroba en alguns parlars de la Terra Alta (Navarro 1996, I: 50) i que és la general en els parlars valencians.

11. Vegeu, també, més endavant *dragó/adragó*.

12. Per a l'explicació del nucli del sintagma (*escarbot*), vegeu el mateix terme a l'apartat simètric del capítol de solucions coincidents.

13. *Mosca verinosa* (Artà, Menorca), *mosca saballonera* (Penedès, Igualada, Vimbodí, Tortosa, Mallorca), *mosca sagallonera* (Pont de Suert), *mosca vironera* (Bagà, Sant Feliu de P., Mallorca, Eivissa), *mosca de cucs* (Empordà), *mosca cuquera* (Artà), *mosca vermenera* (Benassal) o *mosca carnissera* (Vila-real).

14. Per a una explicació més detallada d'aquest fenomen fonètic, podeu consultar Cubells 2001: 43, cap. 2.5.1 i nota 35.

15. Aquest fenomen es produeix per fonosintaxi. Mots com l'anterior i d'altres (*orella*, *ovella*, *oliva*) solen aparèixer amb l'article (femení) al davant: *la oliva*, *la ovella*. La vocal medial de l'article es devia interpretar com a pròpia del mot següent i per això *auliva*, *aurella*. Si el mot és masculí, com que l'article definit emprat és *lo*, en trobar-se les dos *os*, hauria passat, per distanciació fonètica, a *lo ufici* i després *la ufici*, com passa a *lo un* > *la un* (Massip 1989: 32). Una altra possible explicació seria que, a partir del que succeeix amb els mots femenins, després es va estendre, per analogia, a d'altres paraules masculines que també començaven per *o* (i fins i tot arribà a afectar alguns verbs: *obrir* > *aurir*).

16. Hi dedica íntegrament el capítol II. 5 de l'apartat II. *Llengua i botànica* i cita com un dels exemples *gruneta*, *agruneta*, *engruneta* > *abruneta*, *ambrineta*.

17. Cf. també Cubells 2001: 31. Colomina (1995: 24-27) ubica aquestes articulacions de *ee* com a [a] en posició pretònica en tots els dialectes occidentals, alhora que en critica la relegació als registres informals.

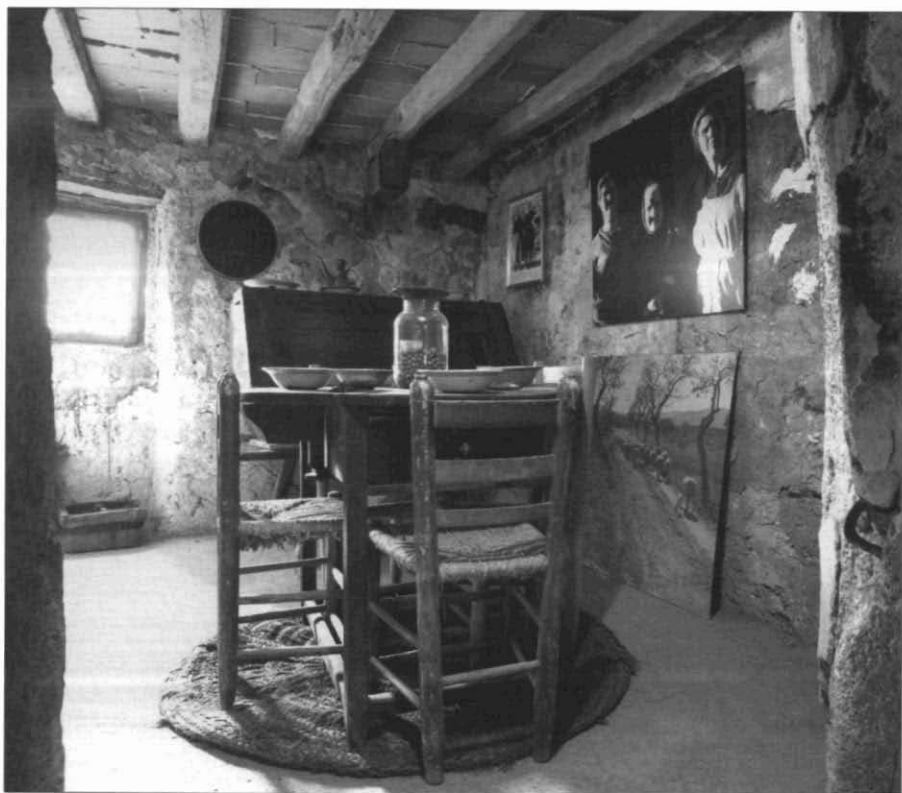
*Museu del Bast de l'Emili
Boada (M. Anguera, 2001)*

Cal Patet a Llaberia (M. Anguera, 2001)

A l'esquerra, façana de l'església romànica de Sant Joan Degollat. A sota, cuina, llar de foc i menjador de ca l'Alerany al museu de l'Emili Boada (Ajuntament de Tivissa)

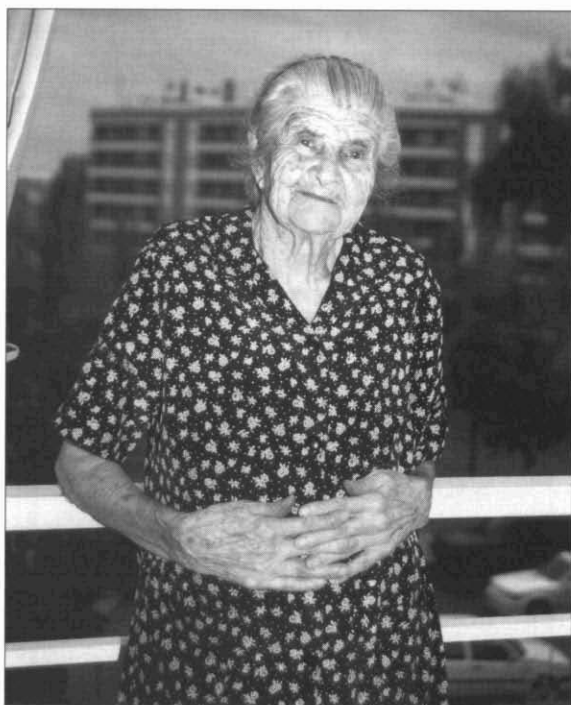
*Carrer Església i, al fons,
església de Sant Joan
Degollat (F. Bargalló, 1967)*

Panoràmica de Llaberia (V. Casadó, 2001)

*Carrer Església i, al fons,
església de Sant Joan Degollat
(M. Anguera, 2001)*

*Benvinguda Riba, la darrera
habitant de Llaberia
(M. Anguera, 2001)*